

УДК 81'367.335.1

Стрельчук В.І.

ПРОБЛЕМИ СУРЯДНОСТІ ТА СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу низки проблем, що стосуються сурядності, зокрема, проблемам термінології, кола явищ, які охоплює сурядність, та визначення сурядного зв'язку і складносурядного речення в сучасній англійській мові.

Ключові слова: *граматика, сурядний зв'язок, паратак西斯, складносурядне речення.*

Стрельчук В.І. Проблемы сочинения и сложносочинённого предложения в современном английском языке. *Статья посвящена анализу ряда проблем, касающихся сочинения, в частности, таким проблемам, как проблема терминологии, круга явлений, охватываемых сочинением, и определения сочинительной связи и сложносочинённого предложения в современном английском языке.*

Ключевые слова: *грамматика, сочинительная связь, паратак西斯, сложносочинённое предложение.*

Strelchuk V.I. Problems of coordination and compound sentence in modern English.

The article focuses on the analysis of a number of problems concerning coordination, viz a terminological problem, a problem of the range of phenomena coordination covers, and a problem of definition of coordination as such and that of compound sentence in modern English.

Key words: *grammar, coordination, parataxis, compound sentence.*

Сурядний зв'язок є однією з найбільш дискусійних проблем сучасної лінгвістики. Аналіз теоретичних джерел, як зарубіжних так і вітчизняних, свідчить, що до цього часу не існує жодного аспекту сурядного зв'язку, який було б остаточно вирішено, починаючи з назви та закінчуючи з'ясуванням сутності поняття "сурядність".

Проблема сурядності ускладнюється ще й тим, що одна група граматистів розглядає поняття сурядності виключно у контексті складносурядного речення (їх переважна більшість), тоді як для іншої воно є значно ширшим.

Зупинимось, насамперед, на аналізі праць тих лінгвістів, які торкаються питання сурядного зв'язку як окремого явища. Звернімо увагу на дві характерні для цього підходу проблеми: неузгодженість термінології та суперечливе трактування кола явищ, які входять до сурядного зв'язку.

Аналіз теоретичних джерел показав, що переважна більшість лінгвістів послуговується терміном "сурядність" та його англійським еквівалентом "координація" ("coordination") (О.С. Ахманова [32, 446], В.Л. Каушанська [13, 296], Л.А. Козлова [15, 200], Л.Л. Іофік [12, 184], Дж. Свартвік [31, 264]). Однак, деякі вчені, їх значно менше, окрім вищезгаданого терміна, також вживають синонімічно чи паралельно термін "паратак西斯" (Б.С. Хаймович, Б.І. Роговська [23, 278], Н.М. Раєвська [19, 252-254], О.І. Федоренко [22, 274]). Окремі лінгвісти віддають перевагу термінові "констеяція". Цей термін використовує, зокрема, Ю.А. Левицький, запозичивши його у

Л. Єльмслева [16, 11]. Нам зустрічались також праці, у яких лінгвісти взагалі оминають називати явище сурядності будь-яким терміном (В.В. Бузаров [6, 88], І.М. Берман [4, 245]).

Що стосується кола явищ, які охоплює сурядний зв'язок, то у різних лінгвістів воно є різним. Аналіз показав, що за обсягом випадків, які включає сурядність, коло явищ може бути як чітко окресленим, так і розмитим. Слід відзначити, що більшість лінгвістів, які чітко окреслюють межі сурядності, відносять до її кола явищ **слова, однорідні частини речення та речення**. Ця точка зору є найбільш розповсюдженою. Її розділяють такі лінгвісти, як, Р. Кверк [8, 227], Я. Свартвік [31, 264], Дж. Делаганти [27, 239], В.Н. Ярцева [33, 484] та ін. Серед цієї групи лінгвістів найвужчим є визначення Дж. Колерсона, який вважає, що сурядність "це такий тип відносин, який може бути встановлено **у межах груп іменників та між цими групами**" [25, 83]. Як бачимо, сурядність зводиться у цьому визначенні виключно до морфологічних одиниць. Найширше визначає коло сурядності Л.М. Волкова. За визначенням цього лінгвіста, сурядність виходить за межі синтаксису простого та складного речень, розповсюджуючись на текст [7, 139].

До розпливчастих, абстрактних визначень можна віднести визначення таких лінгвістів, як О.С. Ахманова [32, 446], І.Н. Ніколаєва, Л.Н. Сінічкіна [17, 86], О.А. Солопова [21, 183], Б.С. Хаймович [23, 213]. На думку цих лінгвістів, сурядний зв'язок поєднує "елементи" ("elements") чи мовні "одиниці" ("units"). Що саме розуміється під мовними "елементами" та "одиницями", вони не пояснюють.

Не менш суперечливим є трактування самого поняття "сурядність", які у залежності від підходу можна умовно розділити на три групи: суто формальні визначення поняття сурядності, суто семантичні та "змішані".

Найбільш розповсюдженим, як показує аналіз, є **формальний підхід**, у рамках якого визначення поняття "сурядність" різняться від автора до автора. Так, зокрема, Ж. Марузо, акцентує у визначенні сурядності такий формальний аспект як **"розташування на одному рівні низки членів чи частин речення, просто поєднаних між собою чи поєднаних сурядним сполучником"** [34, 202]. Що саме має на увазі лінгвіст під поняттям "розташування на одному рівні", у згаданому вище визначенні сурядного зв'язку ми не знаходимо. Для Л.С. Бархударова суто формальний зв'язок полягає у **граматичній рівноправності** поєднуваних компонентів [3, 387-388]. Що розуміє Л.С. Бархударов під "граматичною рівноправністю" теж незрозуміло.

Інші лінгвісти акцентують у визначеннях, даних з позиції формального підходу, **наявність сполучникового зв'язку** [26, 374; 21, 253]. У разі відсутності сполучника, який, зазвичай, називається "координатором", сполучник імплікується [9, 227]. Для інших же, – як у випадку Ж. Марузо – поєднання сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком не є важливим [34, 202].

Деякі науковці визначають сурядність через поняття підрядності. Так, В.Н. Жигадло вказує, що **"сурядність, з одного боку, виражає специфічні прикметаманні лише їй зв'язки, які не можуть бути вираженими через підрядність:**

поєднувальний, розділовий та протиставний, а з іншого – відношення причини та наслідку, які також властиві і підрядному реченню" [10, 305].

Серед формальних визначень є й точка зору, згідно з якою основною ознакою сурядності вважається **рівність граматичних елементів**. Цю точку зору представляють такі граматисти як О.І. Федоренко [22, 274], О.А. Солопова [21, 183] та ін. О.І. Федоренко граматичну рівність розуміє як рівність **"рангу та функції"** [22, 274], тоді як Т.А. Барабаш граматичною рівністю називає **"рівність між синтактичною функцією цілого"**, та його **"безпосередньо складовими частинами"** [2, 164]. О.А. Солопова поняття "рівність рангу" не розкриває [21, 183].

Суто **семантичних** визначень при аналізі літератури було виявлено лише три. Утім, кожен граматист, який дає семантичне визначення сурядності, має своє уявлення щодо його сутності. Так, наприклад, Л.М. Волкова вважає, що сурядність відображає **"логічну послідовність думки"** [7, 139], тоді як у Л.А. Козлової сурядний зв'язок відтворює **"найбільш загальні типи логічних відносин між ситуаціями та подіями"** [15, 200]. Дж. Ленген визначає сурядність, як **"техніку показу рівноважливості ідей"** [30, 376-377].

Як було вказано вище, окрім суто формальних та суто семантичних визначень поняття сурядності було виділено ще й **визначення змішаного типу**. Це означає, що при трактуванні поняття сурядності автори звертають увагу як на *формальний*, так і на *семантичний* бік сурядного зв'язку. Прикладом "змішаного" визначення може слугувати дефініція М.Я. Блоха, який, акцентуючи на такій суто формальній властивості сурядності як **"синтаксична рівність рангу"**, відзначає що у сурядних реченнях ця рангова рівність виражається у першу чергу у **"кожному черговому зусиллі думки без обов'язкового попереднього обдумування"** [5, 298].

Так само, як і М.Я. Блох, О.С. Ахманова при визначенні сурядності наголошує на її *формальному аспекті*, тобто на **"синтаксичній зворотності відношень (взаємних відношень) граматично рівнозначних елементів"**. При цьому вона також вказує і на наявність у елементів, поєднаних сурядним зв'язком, **"тісного смислового зв'язку"**, попри який елементи сурядності **"зберігають самостійність внаслідок відсутності формально вираженої залежності одного елемента від іншого"** [32, 446].

Н.А. Кобріна під сурядним зв'язком, який вона ототожнює з визначенням сурядного речення, розуміє **"функціональну та смислову рівноцінність предикативних одиниць у складі цілого"**. При цьому під "смисловою та функціональною рівноцінністю" вона розуміє те, що **"жодна із предикативних одиниць"**, поєднаних сурядним зв'язком, **"не має ознак обслуговуючої структури по відношенню до іншої"** [14, 332].

Здійснивши оглядовий аналіз трактувань поняття "сурядність", звернімо увагу на ще одну термінологічну проблему – співвідносність понять сурядності та паратаксису. Як було вказано вище, деякі вчені, що послуговуються обома термінами, ці поняття ототожнюють. Це, зокрема, спостерігається у теоретичній граматиці сучасної англійської мови М.Я. Блоха. **"Складні речення, – читаємо у підручнику, – демонструють два головних типа побудови: гіпотаксис (підрядність) та паратаксис (сурядність)"**

[5, 332]. Аналогічний підхід знаходимо й у "Лінгвістичному енциклопедичному словнику" під ред. Н.В. Ярцевої, яка при визначенні сурядності ставить поняття "сурядність", "паратак西斯" та "координація" в один синонімічний ряд [33, 484].

Перетинається з попередніми визначеннями й точка зору Н.А. Кобріної, згідно з якою **сурядність** – це "**відношення**" (зв'язок) "двох чи більше предикативних одиниць, об'єднаних в одну комунікативну одиницю на основі їх функціональної та смислової рівноцінності у складі цілого", тоді як **паратак西斯** – "**утворене ціле**" ("образуемое целое") [14, 332].

Утім, далеко не всі лінгвісти вживають терміни "сурядність" та "паратак西斯" синонімічно, у лінгвістиці нерідко зустрічається й паралельне вживання цих термінів. Так, наприклад, О.С. Ахманова стверджує, що **сурядність** – це "**синтаксичне вираження зворотних відношень, рівноцінних у граматичному відношенні елементів, які, незважаючи на наявність тісного смислового зв'язку, все ж є самостійними внаслідок відсутності формального вираження залежності**" [32, 446]. Що стосується **поняття "паратак西斯"**, то воно визначається як "**спосіб вираження синтаксичних відношень шляхом простого лінійного розташування елементів, без формального вираження синтаксичної залежності одного елемента від іншого**" [там само, 312]. Як бачимо, сурядність у розумінні, О. С. Ахманової, це цілком конкретний тип відношень між граматично рівноцінними елементами – **зворотне відношення**, який, до того ж, засвідчує **тісну**, хоча й формально не виражену, **смилову близькість** поєднаних ним елементів. Поняття ж "**паратак西斯**" є значно ширшим за "сурядність". Воно постулює просте лінійне розташування синтаксичних елементів без будь-якого формального вираження синтаксичної залежності між останніми. Однак із визначення паратак西斯у незрозуміло, що саме авторка має на увазі під "синтаксичними відношеннями": чи розповсюджуються останні на сурядність – і тоді вона є складовою паратак西斯у, чи це є якісь інші "відношення", які відрізняються від сурядності.

На відміну від О.С.Ахманової, Ж. Марузо досить чітко розмежовує поняття "сурядність" та "паратак西斯". Сурядність, у його розумінні, це "**розташування на одному рівні низки членів чи частин речення, поєднаних безсполучниковим зв'язком: femmes, enfants, vieillards "жінки, діти, старі", – чи сполучниковим: Il est venu et n'a rien dit. "Він прийшов і нічого не сказав"**" [34, 292]. Паратак西斯 же – це "**прийом, який полягає у розташуванні в ряд двох речень, що називаються паратактичними; при цьому відношення залежності, яке їх поєднує, не відзначається**" [там само, 202]. Як бачимо, типи граматичних одиниць, які за визначенням Ж. Марузо охоплює явища сурядності та паратак西斯у, різняться. По-перше, явище сурядності охоплює як члени речення, так і власне самі речення, тоді як паратак西斯, за визначенням Ж. Марузо, стосується лише речень. По-друге, у визначенні паратак西斯у однозначно визначається тип речень, які можуть поєднуватись цим зв'язком: паратактичні речення. Те, що паратак西斯 – особливий синтаксичний зв'язок, який жодним чином не перетинається із сурядністю, підтверджується і наведеними у визначенні прикладами: "*Vous viendriez, j'espère*. Вы при-

дёте, я *надеюсь*" [там само]. Із цих прикладів ясно, що, під "паратактичними реченнями" він розуміє такі речення, які традиційно називають реченнями-парантезами.

Однак, найбільш опукло, усі суперечності лінгвістів щодо сурядності проступають крізь призму визначень **складносурядного речення**.

Перш ніж безпосередньо перейти до аналізу цих визначень, відзначимо, що деякі лінгвісти взагалі не визнають таке явище як складносурядне речення. На це вказують, зокрема, такі лінгвісти як М.Я. Блох та Л.Л. Іофік, хоча й не поділяють цієї точки зору. Аргументом проти наявності у мові складносурядного речення може слугувати, на думку М.Я. Блоха, "штучність" самого поняття "складносурядне речення", "*розробленого під шкільним впливом письмового мовлення*" [5, 334].

Переважає більшість лінгвістів все ж визнає правомірність існування складносурядного речення, однак єдності у розумінні сутності цього явища серед них, як показує аналіз, не спостерігається.

Розбіжності починаються вже зі спроб дати назву самому явищу "складносурядне речення". Більшість авторів, як ми переконалися в результаті вивчення теоретичних джерел, все ж схиляється до назви "складносурядне речення" (Т.А. Барабаш [2, 229], О.А. Солопова [21, 185], В.Н. Жигadlo [10, 305], О.І. Федоренко [22, 277] та ін.), хоча у поодиноких випадках можна зустріти також і такі назви, як "паралельні клаузи" ("*parallel clauses*") або "подвійне речення" ("*double sentence*") (Дж. Колерсон [25, 95], Дж. Ленган [30, 376-377], відповідно).

Немає єдності серед лінгвістів і щодо назви складових частин складносурядного речення. Більшість лінгвістів воліє називати компоненти складносурядного речення "**клаузами**" ("*clauses*"). (Л.В. Каушанська [13, 279], Н.М. Раєвська [19, 253], Л.А.Козлова [15, 202], В.Н. Жигadlo [10, 305], Дж. Ленган [30, 376] та ін.). Деякі прихильники терміну "клауза" навіть виділяють окремі їх різновиди в залежності від розташування у реченні. Так, М.Я. Блох та О.І. Федоренко вводять додатковий термін "ведуча (чільна) клауза" ("*leading clause*") та "наступна (послідовна) клауза" ("*sequential clause*") [5, 335; 22, 277].

Деякі лінгвісти паралельно із терміном "клауза" послуговуються також термінами "речення" (Л.С. Бархударов [3, 387-388]), "просте речення" ("*simple sentence*") (В.Ю. Паращук [18, 150], Дж. Ленган [30, 376]) та "базове речення" ("*base sentence*") (М.Я. Блох [5, 335]).

В.Н. Ярцева та Ю.А. Левицький складові частини складносурядного речення називають просто "компонентами" [33, 471; 16, 109]. Схожий погляд має Н.М. Раєвська, згідно з визначенням якої частини складносурядного речення є "безпосередньо-складовими" ("*immediate constituents*") [19, 252]. Н.А. Кобріна використовує термін "предикативні одиниці", Т.А. Барабаш – "предикативні синтагми" [14, 332; 2, 229].

Сутнісні ж відмінності у поглядах лінгвістів на складносурядне речення виявляються, передусім, у визначеннях останнього. Умовно усі дефініції складносурядного речення можна згрупувати наступним чином: формальні, семантичні, та "змішані".

Як і у випадку визначення сурядного зв'язку, **група формальних визначень** речення є найчастотнішою. До цієї групи належать, зокрема, визначення Дж. Делаганти, Л.С. Бархударова, А.С. Саакян та ін. [27, 278; 3, 387; 20, 188].

Проте, незважаючи на перевагу у кількості, значна частина визначень цієї групи містять "порочне коло", а отже виникає питання стосовно доцільності їх наведення. Прикладом такого визначення може слугувати визначення О.В. Александрової, згідно з яким *"складносурядне речення" це речення, "що містить дві чи більше клаузи, поєднані сурядним зв'язком"* [1, 186]. Аналогічні визначення зустрілися у таких авторів, як Дж. Делаганти, В.Л. Каушанська, О.В. Ємельянова [27, 278; 13, 279; 9, 376]. Що слід розуміти під "сурядним зв'язком", ці автори не роз'яснюють, що посилює враження наявності у визначенні "порочного кола".

На цьому тлі вигідно виділяється визначення Л.С. Бархударова, який не просто вказує на наявність між "двома чи більше реченнями" "сурядного зв'язку", а й конкретизує поняття "сурядності". *"Складносурядним реченням, – вказує цей лінгвіст, – є складне речення, яке складається з двох чи більше речень, які знаходяться між собою у сурядному зв'язку, тобто **граматично рівноправних**"* [3, 387-388].

Конкретністю вирізняються й визначення А.С. Саакян та Н.М. Раєвської, які роблять емфазу на таких формальних ознаках складносурядного речення, як *"еквівалентність безпосередніх конституентів", "синтаксична незалежність"* та, як наслідок, – *"рівність за рангом"* [20, 188; 19, 252 відповідно].

Невелика група граматистів вважають визначальною рисою сурядного речення **наявність сполучника**. Це такі лінгвісти як Дж. Делаганти [27, 278] та Дж. Іствуд [28, 317].

Усі визначення так званого **змішаного типу** вказують як на синтаксичні, так і на семантичні ознаки складносурядного речення. Деякі науковці не розкривають сутності **семантичного аспекту**, обмежуючись фразами на кшталт: *"структурно-семантична єдність"* (Т.А. Барабаш [2, 229], В.Н. Жигadlo [10, 305]), *"тісний смисловий зв'язок складових одиниць складносурядного речення"* (В.Н. Ярцева [33, 430]).

У інших визначеннях семантичний аспект розкрито. На думку О.А. Солопової "основною ознакою" складносурядного речення є те, що воно **"віддзеркалює хід думки, тобто зміст кожної наступної клаузи співвідноситься зі змістом попередньої"** [21, 185]. Л.М. Волкова вважає, що змістом клаузи є "незалежна пропозиція", яка є *"рівноважливою"* іншим пропозиціям у складі речення. *"Взята окремо клауза втрачає частину свого значення і перетворюється на інше речення"* [7, 174].

М.Я. Блох вказує на близькість або розмитість зв'язку між *"віддзеркаленими подіями"* (*"...closeness or looseness of connection between the reflected events"*) [5, 334].

Що стосується **формального аспекту** т.зв. **"змішаних визначень"**, то тут точки зору лінгвістів не відзначаються особливою оригінальністю: усі, без винятку, дослідники роблять наголос на ідеї синтаксичної єдності складносурядного речення, водночас тлумачачи її по-різному. Досить розповсюдженим є погляд, згідно з яким чільна та наступні клаузи є нерівними за син-

таксичним статусом. Провідником цієї точки зору є, зокрема, О.А. Солопова, на думку якої складносурядне речення має дві основні синтаксичні ознаки: по-перше, чільна клауза відіграє лідируючу роль, кожна ж наступна клауза приєднується до попередньої; по-друге, клаузи послідовно зафіксовані [20, 185].

На відміну від О.А. Солопової, М.Я. Блох під формальним аспектом складносурядного речення розуміє, передусім, те, що воно утворює *"поліпредикативну єдність"*. Однак це не виключає, на думку дослідника, лідируючої ролі у складносурядному реченні чільної клаузи. Більше того, *"поділ на "чільну" та "наступні" клаузи є сутнісним не лише з точки зору поверхневої структури речення (порядку клауз), але з точки зору семантико-синтаксичного змісту: саме наступна клауза містить у своєму складі сполучникові слова, що, певною мірою, робить її певною мірою залежною, хоча й в іншому сенсі, ніж підрядна залежність"* [5, 335]. Аналогічної точки зору дотримується й Л.М. Волкова, яка, підкреслюючи *"більшу структурну незалежність чільної клаузи"* по відношенню до *"наступних"*, аргументує це таким структурним чинником, як наявність у складі останніх *"анафоричних займенників, які вказують на попередню клаузу чи її складові"*, окрім цього наступні клаузи *"можуть бути еліптованими, вони можуть також містити у собі слова-замісники"* [7, 174].

Деякі лінгвісти, однак, не визнають лідируючої ролі першої клаузи. О.С. Ахаманова та Т.А. Барабаш відзначають як основну формальну ознаку складносурядного речення синтаксичну **"рівноправність"** [32, 430], синтаксичну **"незалежність"** [2, 229]. До цієї групи лінгвістів приєднується В.Н. Жигadlo, який, говорячи про *"незалежність"* складових частин складносурядного речення, все ж застерігає проти того, щоб називати їх *"абсолютно рівноправними"*. На думку цього вченого, клаузи складносурядного речення відзначаються саме *граматичною незалежністю* (попри наявність сполучників та сполучникових слів у другій та наступних клаузах). Що ж стосується *"абсолютної рівноправності"*, то клаузи не можуть бути такими, оскільки *"зміст і структура другої частини, поєднаної сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком з першою частиною, зумовлені змістом останньої"* [10, 305]. Як бачимо, проаналізовані вище визначення не лише суперечать одне одному, але й містять внутрішні протиріччя.

Найменш численними виявилися визначення **семантичного типу**, авторами яких є такі вчені, як Дж. Колерсон, [25, 96], Дж. Ленган, [30, 376-378]; Б.С. Хаймович та Б.І. Роговська [23, 281], В.Ю. Паращук та Л.Ф. Грицюк [18, 150]

Як і вище проаналізовані групи визначень, семантична група, теж є досить розмаїтою. Дж. Колерсон, наприклад, характеризує складносурядне речення як *"серію клауз, що репрезентують **серію поєднаних повідомлень**"*. Під *"повідомленнями"* автор, напевне, розуміє **"події"**, оскільки далі, пояснюючи вживання сполучників *"and"* та *"and then"* у цьому типі речень, він послуговується саме цим терміном: **"події, що трапляються одна за одною"** [25, 96]. При цьому, як бачимо, у першому випадку наголос робиться на смисловій єдності подій, у другому ж – на хронології їх протікання. Складносуряд-

не речення відображує **"події"** і у визначенні Б.С. Хаймовича, однак, на відміну від попередніх авторів, – у їх **"природному порядку"** [23, 281].

На думку В.Ю. Парашука та Дж. Ленгана, складносурядне речення – це поєднання двох **"ідей"**. При цьому В.Ю. Парашук зауважує, що в реченні відношення між цими ідеями не є обов'язково вираженими [18, 150], тоді як Дж. Ленган, навпаки, наголошує на **"тісній близькості"** цих **"ідей"** [30, 376].

Підсумовуючи усе вищевикладене, бачимо що проблеми як сурядного зв'язку, так і проблеми складносурядного речення ще далекі від свого остаточного вирішення і потребують подальшого поглибленого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Современный английский язык. Морфология и синтаксис = Modern English grammar. Morphology and syntax: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению 031000 и специальности 031001 – Филология / О. В. Александрова, Т. А. Комова – М.: Академия, 2007. – 218 с.
2. Барабаш Т.А. Грамматика английского языка. – М: ЮНВЕС: Лист, 2001. – 256 с.
3. Бархударов Л.С., Штелинг, Д.А. Грамматика английского языка. – М.: Высш. школа, 1981. – 423 с.
4. Берман И.М. Грамматика английского языка. – Киев: Вища шк., 1977. – 294 с.
5. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка English grammar = A course in theoretical English grammar: учеб. для студентов, обучающихся по направлению подгот. диплом. специалистов "Лингвистика и межкультур. коммуникация" / М. Я. Блох – 4-е изд. ипр. – М.: Высш. школа, 2003. – 423 с.
6. Бузаров В.В. Практическая грамматика разговорного английского языка = Essentials of conversational English grammar: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности "Лингвистика и межкультурная коммуникация" / В.В. Бузаров. – 3-е изд., стер. – Москва : Академия, 2010 – 411 с.
7. Волкова Л.М. Теоретична граматика англійської мови. Сучасний підхід: навчальний посібник = Theoretical grammar of English: Modern approach/ Л.М. Волкова. – К.: Освіта України, 2009. – 253 с.
8. Грамматика современного английского языка для университетов/ Р.Кверк, С. Гринбаум, Д. Лиг, Я. Свартвик; отв. Ред. К.П. Верховская. – М.: Высш. школа, 1982. – 391 с.
9. Емельянова О.В. Грамматика современного английского языка = A New university English grammar: Учеб. для студентов вузов / [О. В. Емельянова, А. В. Зеленщиков, А.А. Масленникова и др.]; Под ред. А. В. Зеленщикова, Е. С. Петровой. – М.: Academia; СПб.: Филол. фак. СПбГУ, 2003 (Тольятти: ОАО ПП Наш Современник). – 638 с.
10. Жигадло В.Н. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики [учебник для спец.языковых высш. учебных заведений]. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1956. – 350 с.
11. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка = The Structure of Modern English language. – 2-е изд. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.
12. Иофик Л.Л. Хрестоматия по теоретической грамматике английского языка: [Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. N 2103 "Иностр. яз."] / Л. Л. Иофик, Л. П. Чахоян, А.Г. Пospelова. – 3-е изд., перераб. – Л.: Просвещение: Ленингр. отд-ние, 1981. – 223 с.
13. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л. Грамматика английского языка: A grammar of the English language: [пособие для студентов педагогических институтов]/ В. Л. Каушанская [и др.]. – 7-е изд. – М: "Страт", 2000. – 319 с.
14. Кобрин Н.А. Теоретическая грамматика английского языка. – М: Высш. Школа, 2009. – 368 с.
15. Козлова Л.А. Теоретическая грамматика английского языка = The theory of English grammar : учебное пособие : для студентов и аспирантов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков / Л.А. Козлова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования "Барнаул. гос. пед. ун-т". – Барнаул: БГПУ, 2005 – 248 с.

16. Левицкий Ю.А. Синтаксис английского языка. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 168 с.
17. Николаева И.Н., Синичкина Л.Н. Лингвистический статус и реализация сочинительной связи в современном английском языке. / Известия Сев-Кавк. науч. центра высш. школы. Серия общ. наук, 1974. – С. 86-91.
18. Парашук В.Ю., Грицюк Л.Ф. Практикум з граматики англійської мови: для студ. старших курсів фак. ін. мов спец. "англ. мова". – Вінниця: Нова книга, 2002. – 238 с.
19. Раєвська Н.М. Теоретична граMATика сучасної англійської мови [Підручник для студ. фак. романо-германської філології ун-тів і пед. ін-тів іноземних мов]. – К: Вища школа, 1976. – 304 с.
20. Саакян А.С. Английская грамматика для всех = All about English grammar. – М: Менеджер, 2009. – 239 с.
21. Солопова О.А. Теоретическая грамматика английского языка. – Челябинск: Изд-во Челябинского гос. пед. ун-та, 2007. – 225 с.
22. Федоренко О.І. ГраMATика англійської мови. Теоретичний курс = English Grammar. Theory: Навчальний посібник для студ. і аспір./ О.І. Федоренко, С.М. Сухорольська. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І.Франка., 2008. – 359 с.
23. Хаймович Б.С., Роговская Б.И. Теоретическая грамматика английского языка = A course in english grammar: Учеб. пособие для студ. ин-тов и фак. иностр. яз. / Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская- М: Высш. школа, 1967. – 298 с.
24. Advanced grammar practice/ упоряд. Л. О. Омеляненко; Національний університет "Києво-Могилянська академія". – Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007 – 278 с.
25. Collerson J.E. English grammar. A functional approach / Editor.: Steele, Jeremy. – 1st ed. – Newton (Australia): Primary English Teaching Association, 1995. – 152 p.
26. Collins Cobuild. English Grammar: HarperCollinsPublishers, 1994, – 486 p.
27. Delahunty G.P., Gavey J. J. Language, grammar, and communication. A course for teachers of English. – New York, a.o.: McGraw – Hill, 1994. – xix, 442 p.
28. Eastwood J. Oxford guide to English Grammar. – Oxford etc.: Oxford univ. press, 1994 – ix, 446 p.
29. Ganshina N.A., Vasilevskaya N.M. English Grammar. – М: Высш. школа, 1964. – 548 с.
30. Langan J. Sentence skills. A workshop for writers. – New York: McGraw Hill book company. – 1987. – 462 p.
31. Svartvik J. A communicative grammar of English/ Geoffrey Leech a. Jan Svartvik. – 2. ed. – London; New York: Longman, 1994 – XIV, 423 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

32. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 567 с.
33. Лингвистический энциклопедический словарь./Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Научное издательство "Большая российская энциклопедия", 2002. – 708 с.
34. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – М: Изд-во иностранной литературы, 1960. – 511 с.
35. Уайнер Е. Английский язык: Произношение, грамматика, словоупотребление: Крат. справ/ Предисл. и комент. на рус яз. С.В. Шевцовой – М: Высш. шк., 1987. – 286 с.